

Kraków, 22 maja 2024 r.

Ks. prof.dr.hab. Jan Dziezic
Wydział Teologiczny UPJPII
w Krakowie

Recenzja

w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego nauk teologicznych pani dr Annie Noworol OV

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce art. 219 zobowiązuje mnie jako recenzenta do jednoznacznej i uzasadnionej oceny dorobku naukowego habilitantki oraz jej aktywności naukowej. Zgodnie z wymogami Ustawy poddaję ocenie przedstawione osiągnięcia naukowe oraz aktywność naukową dr Anny Noworol OV.

1. Droga naukowa habilitantki

Życiorys naukowy dr Anny Noworol OV wskazuje na jej solidne i interdyscyplinarne przygotowanie do samodzielnej pracy naukowej. Po ukończeniu Liceum Ogólnokształcącego [REDAKTOWANE] i złożeniu [REDAKTOWANE] roku egzaminu dojrzałości rozpoczęła pierwsze swoje studia magisterskie z psychologii stosowanej na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, gdzie [REDAKTOWANE] uzyskała tytuł magistra psychologii. Swoje drugie studia z teologii podjęła równocześnie w czasie trwania studiów z psychologii, najpierw w Studium Teologii Duchowości w Karmelitańskim Instytucie Duchowości w Krakowie i Studium Teologii dla Osób Konsekrowanych, które były kontynuowane na studiach magisterskich z teologii na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie i sfinalizowane uzyskaniem tytułu magistra teologii [REDAKTOWANE].

Po ukończeniu studiów teologicznych, dr Anna Noworol OV podjęła studia doktoranckie z psychologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w Lublinie uzyskując [REDAKTOWANE] stopień doktora psychologii [REDAKTOWANE]
[REDAKTOWANE]
[REDAKTOWANE] Dalsze studia habilitantki zostały wznowione [REDAKTOWANE] na

Wydziale Teologicznym UPJPII w Krakowie i uwieńczone w [REDAKTOWANE] roku uzyskaniem stopnia licencjata kanonicznego z teologii na podstawie pracy: [REDAKTOWANE].

Biorąc pod uwagę tytuły i stopnie naukowe jednoznacznie można stwierdzić, że dr Anna Noworol OV spełnia wymóg prawny – posiadanie stopnia doktora (por. art. 219. ust. 1 pkt 1, Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce) – niezbędny do ubiegania się o stopień doktora habilitowanego. Warto nadmienić, że habilitantka posiada doktorat w dyscyplinie nauk psychologicznych, co poszerza jej możliwości badawcze. Uzyskała także wymagany w takiej sytuacji przez prawo kościelne stopień licencjata kanonicznego.

2. Prezentacja i ocena głównego osiągnięcia

Najważniejsze miejsce w naukowym dorobku habilitantki zajmuje, wskazane przez nią jej główne osiągnięcie naukowe, którym jest dwuczęściowa rozprawa habilitacyjna pt. *Zjawiska nadprzyrodzone powodowane przez złe duchy. Wskazówki dla Księży egzorcystów*, Część I (Homini, Kraków 2020, ss. 832) oraz *Zjawiska nadprzyrodzone powodowane przez złe duchy. Wskazówki dla Księży egzorcystów*, Część II - *Rytuał egzorcyzmów* (Homini, Kraków 2021, ss. 165).

2.1. Ocena merytoryczna i formalna pracy

Na początku trzeba zaznaczyć, że zarówno pierwsza jak i druga część rozprawy habilitacyjnej posiada dwie pozytywne recenzje wydawnicze. Jedną z nich napisał ceniony bibliista ks. dr hab. Roman Bogacz, prof. UPJPII, a drugą o. prof. dr hab. Stanisław Głaz z Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie, teolog i psycholog religii. Recenzje te są dla mnie punktem wyjścia, tym bardziej, że praca, choć recenzowana jest w obszarze dyscypliny nauk teologicznych, posiada wyraźny kontekst interdyscyplinarny, wynikający z natury podjętego zagadnienia.

Choć osobiście jestem krytyczny odnośnie szeregu publikacji dotyczących zjawisk nadprzyrodzonych powodowanych przez złe duchy, które ukazały się w ostatnim czasie, a odbiegających od rzetelnej wiedzy, to jednak zaproponowana publikacja przez dr Annę Noworol OV może być zaliczona do tych opracowań, które poszerzają omawiane zagadnienie o inne dyscypliny, w tym nauki medyczne.

Już w tym miejscu pragnę jednak bardzo wyraźnie podkreślić moją opinię w sprawie zjawisk nadprzyrodzonych powodowanych przez złe duchy, zwłaszcza jeżeli chodzi o kwestię opętań i egzorcyzmów. Zjawiska te występują bardzo rzadko. Dowodem na to może być fakt, że w Szpitalu Klinicznym im. Józefa Babińskiego w Krakowie Kobierzynie (szpital psychiatryczny), z którym moja katedra ściśle współpracuje, dokonano w okresie jedenastu lat tylko jednego egzorcyzmu, choć wielu pacjentów, nawet codziennie podkreśla, że są nie tylko pod wpływem złych duchów, ale wręcz są opętani przez diabła.

Ponieważ moja opinia na ten temat jest traktowana przez wiele osób zajmujących się tym zagadnieniem jako liberalna, recenzuję niniejszą publikację, pomijając złożoną narrację, język i retorykę, którą posługuje się autorka przy omawianiu podjętych kwestii, bo moim zdaniem, takie ujęcie tematu może sprawiać wrażenie, przynajmniej na poziomie emocjonalnym, jakoby zjawisko opętania występowało bardzo często i obejmowało liczną grupę ludzi, a tak nie jest.

Trzeba jednak zauważyć, że autorka publikacji jako doktor psychologii odwołuje się do najnowszych badań naukowych w podejmowanym przez siebie zagadnieniu, i tu trzeba docenić jej wkład. Biorąc pod uwagę zjawiska nadprzyrodzone powodowane przez złe duchy, zwłaszcza problematykę opętania, habilitantka z jednej strony uwzględnia kryteria diagnostyczne w opinii psychiatrów, z drugiej strony przedstawia na ten temat stanowisko Kościoła, omawiając rytuały egzorcyzmów z roku 1952 i 1999.

Podjęty temat przez dr Annę Noworol jest aktualny zarówno dla medycyny jak i Kościoła i teologii. Na temat opętania wypowiada się zarówno *Światowa Organizacja Zdrowia* jak i *Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne* uznając opętanie za zaburzenie. Przy analizie brany jest pod uwagę kulturowy kontekst wystąpienia objawów. To kryterium diagnostyczne sprawia, że opętanie w metodologii psychiatrii zyskuje dość wyjątkowy status. Sama możliwość opisania objawów językiem psychopatologii nie przesądza jednak ostatecznie o ich charakterze.

W kluczu diagnostycznym *Światowej Organizacji Zdrowia* znajduje się pozycja oznaczona numerem F 44.3, zawierająca opis stanów „transu i opętania”. Są to: „zaburzenia, w przypadku których występuje czasowa utrata tożsamości osobowej i pełnej percepcji otoczenia; w niektórych przypadkach chory zachowuje się tak, jak gdyby został owdnięty przez inną osobę, ducha, bóstwo lub jakąś inną moc”. Koncentracja uwagi i świadomość ograniczają się wówczas do jednego lub dwu aspektów najbliższego otoczenia, często ma również miejsce zawężona, lecz powtarzana sekwencja ruchów, pozycji ciała i wyrażeń.

Aktualność tematu podjętego przez habilitantkę znajduje potwierdzenie w dokumencie z dnia 19 maja 2024 wydanego przez Dykasterię Nauki Wiary dotyczącego *Norm postępowania w rozeznawaniu domniemanych zjawisk nadprzyrodzonych*. W dokumencie wśród kryteriów świadczących, że zjawisko nie ma charakteru nadprzyrodzonego wskazano m.in. błędy doktrynalne, „duch sekciarski, który rodzi podział w łonie Kościoła, ewidentne dążenie do zysku, władzy, sławy, rozgłosu społecznego, osobistych korzyści, poważne czyny niemoralne (...), zmiany psychiczne lub tendencje psychopatyczne u danej osoby, które mogły mieć wpływ na domniemany fakt nadprzyrodzony, lub psychoza, zbiorowa histeria czy inne elementy, które można przypisać zakresowi patologicznemu”.

Jan Paweł II podkreślał, że „Kościół nie popiera i nie może popierać tendencji do zbyt pochopnego przypisywania wielu faktom bezpośredniego działania demona. Zasadniczo nie może jednak zaprzeczyć temu, że szatan powodowany chęcią szkodenia i prowadzenia do zła może posunąć się do tego krańcowego przejawu swojej wyższości” (*Jan Paweł II naucza. O aniołach i szatanie*, Kraków 1998).

Poprzez swoją książkę habilitacyjną, autorka wpisuje się w powyższy interdyscyplinarny kontekst, przybliżając z jednej strony nauczanie Kościoła na ten temat, co widoczne jest przede wszystkim w opublikowanych rytuałach egzorcyzmów z lat 1956 i 1999 roku, a z drugiej badań medycznych przyjętych przez *WHO* oraz *Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne*. Z tego powodu publikacja dr Anny Noworol OV jest bardzo aktualna i dołącza się do współczesnej dyskusji na ten temat, zarówno teologiczną jak i psychiatryczno-psychologiczną. Monografia jest próbą poszukiwań rozwiązań nowego podejścia do zjawisk nadprzyrodzonych powodowanych przez złe duchy w wielowymiarowej analizie w obrębie nauki i wiary.

Zamierzeniem autorki jest, przy pomocy dostępnej wiedzy z różnych dziedzin, pomóc duchownym w rozeznawaniu i odróżnianiu działań pochodzenia demonicznego od zjawisk naturalnych, aby udzielić konkretnej pomocy osobie potrzebującej. Publikacja omawia niniejszą problematykę w dwóch częściach. Pierwsza liczy 832. a druga 164 strony. Pierwsza część składa się z wstępu oraz jedenastu rozdziałów, poruszających następujące zagadnienia: 1) Przyczyny zniewoleń demonicznych, 2) Opętanie czy choroba, 3) Dary przypominające charyzmaty, 4) Uzdrawienia i „energie”: czym różnią się „energie” i „cuda okultystyczne” od prawdziwych cudów, naturalnych energii i efekty placebo, 4) Magia, 5) Nadprzyrodzone zdolności i właściwości lewitacji, ciężaru, prędkości i siły, 7) Awersja do *sacrum*, 8) Wiedza o ukrytych i odległych faktach, 9) Wizja demoniczna, halucynacja, czy objawienie, 10)

Infestacje, 11) Kwestionariusz Zagrożeń Demonicznych KZDo – metoda diagnozy zniewoleń demonicznych oraz Zakończenie, które jest wezwaniem do odnowy duszpasterstwa.

Jako recenzent pragnę przytoczyć ocenę merytoryczną tej publikacji, jakiej dokonał ks. prof. Stanisław Głaz. Pisze on: „Książka stanowi cenny wkład do literatury teologii duchowości, jako kompletne zestawienie i omówienie jedynie do tej pory częściowo omawianych zagadnień, jak rozróżnić zjawiska nadprzyrodzone od naturalnych i zjawiska nadprzyrodzone między sobą. Do tej pory nie było tak kompletnej książki rozwijającej zasady diagnozy podane w *Rytuale Romanum*”.

Z kolei ks. prof. Roman Bogacz w swojej recenzji pisze: „Pod względem merytorycznym praca dr Anny Noworol OV zasługuje na szczególne uznanie. Autorka przestudiowała bardzo szeroką literaturę zakresu różnych zagrożeń duchowych i przygotowała niezwykle ważne dzieło, które może być pomocą zarówno dla egzorcystów, jak też dla wszystkich duszpasterzy”.

Bardzo ważnym dookreśleniem pierwszej części monografii jest część druga publikacji, która jest ściśle teologiczna, składa się z pięciu rozdziałów i przybliży takie tematy: 1) Egzorcyzmy w historii Kościoła, 2) Przygotowanie egzorcyzmów, 3) Przebieg egzorcyzmu, 4) Czas opętania i skuteczność egzorcyzmu, 5) Egzorcyzmy nad miejscami i rzeczami.

O ile pierwsza część monografii ma na celu pomóc egzorcystom w diagnostyce rozpoznawczo-różnicowej zjawisk związanych ze zniewoleniami demonicznymi, szczególnie w przypadkach opętania, o tyle druga część ma za zadanie wskazać jak doprowadzić do uleczenia i uwolnienia opętanego od złych duchów, co jest możliwe poprzez odprawienie egzorcyzmów. Autorka omawia więc rytuały egzorcyzmów wydane do użytku przez Kościół katolicki ze szczególnym uwzględnieniem *Rytuale Romanum* z 1952 roku i Rytuału Rzymskiego z 1999 roku.

Dzięki części drugiej cała publikacja nabiera nowej jakości naukowej od strony teologicznej. Porównanie dwóch Rytuałów dotyczących odprawiania egzorcyzmów z roku 1952 i 1999 pomaga szerzej popatrzeć na skomplikowane zjawisko opętania i skuteczności uwolnienia opętanego od złego ducha poprzez egzorcyzm. Porównanie dwóch rytuałów zasługuje na uwagę, tym bardziej że pierwszy z nich był przygotowywany przy współpracy egzorcystów, a drugi przez liturgistów. Choć autorka podkreśla, że opublikowanie nowego rytuału nie wiązało się z jasnym nakazem zabraniającym korzystania z poprzedniego podręcznika z 1952 roku, to osobiście uważam, że posługiwanie się przez egzorcystów Rytuałem Rzymskim z 1999 roku jest wystarczające, ale doceniam twórczy podejście i merytoryczny wkład przy analizie porównawczej obu obrzędów.

2.2. Wkład w rozwój dyscypliny nauki teologiczne

Od strony merytorycznej monografia dr Anny Noworol OV jest ważnym wkładem w rozwój dyscypliny nauki teologiczne. Dwutomowa monografia, będąca podstawą jej ubiegania się o tytuł doktora habilitowanego, jako dzieło interdyscyplinarne, próbuje niejako skorelować kilka dyscyplin naukowych, do których należą teologia oraz inne dyscypliny, takie jak psychologia i psychiatria, medycyna, a także matematyka i statystyka (np. przy opracowywaniu wyników badań empirycznych), co wpisuje się w sposób istotny do rozwiązywania problemów w oparciu o pastoralny paradygmat: widzieć osądzić, działać.

Poszerzając swój zakres badań o inne dyscypliny habilitantka pokazała, że religia i nauka nie stoją w sprzeczności wobec siebie, lecz mogą być komplementarne, a teologia i inne dyscypliny mogą się wzajemnie uzupełniać i wzbogacać. Monografia jest więc odpowiedzią na potrzeby księży egzorcystów, jak też wpisuje się w zalecenia dotyczące wielokierunkowego wsparcia teologii zgodnie z nauczaniem *Evangelii Gaudium*, w której czytamy: „Uniwersytety są uprzywilejowanym środowiskiem, aby przemyśleć i rozwinąć to ewangelizacyjne zadanie w sposób interdyscyplinarny oraz zintegrowany” (EG, nr 40-134).

W monografii egzorcyci mogą odnaleźć podstawy teologiczne, uzupełnione wiedzą z innych nauk, by właściwie rozeznąć, czy dany fenomen jest naturalny, czy pochodzi od Boga, czy od złych duchów. Publikacja może również ułatwić rozeznanie diagnostyki penitentów na podstawie kwestionariusza przygotowanego przez autorkę, a znajdującego się w ostatnim rozdziale publikacji. Przy pomocy tego narzędzia duchowny, bardziej kompetentnie może rozróżnić między chorobami pochodzącymi od złego ducha a chorobami psychicznymi, co ułatwia podjęcie decyzji w sprawie ewentualnego odesłania osoby pod opiekę psychiatry.

Ponadto, jak zauważa dr Anna Noworol OV, nieznajomość i niezrozumienie istnienia chorób o podłożu demonicznym powoduje, że wielu psychiatrów umieszcza przypadki w dwóch skrajnościach: albo choroba naturalna albo opętanie. Bywa też tak, że to co naturalne, nakłada się na to co demoniczne i zachodzi potrzeba leczenia zarówno psychiatrycznego, jak i przeprowadzenia egzorcyzmów. Niniejsza publikacja próbuje ten dylemat rozwiązać.

Praca wpisuje się w nauczanie Kościoła na temat demonologii. „Szatan to bowiem obecność tajemnicza lecz realna nie symboliczna” (Kard. J. Ratzinger). Złych duchów nie wolno bagatelizować, ale nie powinno się ich zbyt obawiać, ponieważ ich działanie jest ograniczone przez Boga. Autorka podkreśla, że problem pojawia się tam, gdzie człowiek sam wchodzi na teren złych duchów, twierdząc, że nie mogą one być tym czym są, a potem ponosi

destrukcyjne konsekwencje. W tym obszarze habilitantka czyni wiele wyjaśnień, przestrzegając przed zagrożeniami powodowanymi przez demony.

Jako recenzent uważam, że obie części monografii habilitantki są nowatorskim wkładem w dyscyplinę nauki teologiczne, ponieważ odpowiadają i to wieloaspektowo na częste pytania stawiane przez egzorcystów. Pomaga to w sposób istotny podejść do fenomenu opętań od strony ściśle naukowej, uwzględniając argumenty medyczne i religijne.

2.3. Elementy krytyczne monografii

Mimo wskazanych wielu zalet prezentowanej publikacji należy także wymienić jej słabe strony. Otóż autorka we wstępie, mimo tego że opisuje dyscypliny naukowe, z których korzysta w monografii, to jednak nie omawia szczegółowo metod, jakie stosuje w swojej pracy. Nie przedstawia także struktury pracy i nie opisuje, czego będą dotyczyć poszczególne rozdziały.

Autorka pisze o dużym wkładzie do dyscypliny powołując się na liczbę 1000. stron swojej dwuczęściowej publikacji. Uważam, że monografia jakościowo posiadałaby wyższy poziom, gdyby liczyła 300 stron. Byłaby to wtedy bardzo dobra synteza podjętego tematu. Zwiększenie liczby stron książki habilitacyjnej utrudnia jej lekturę, spowodowaną przez rozbudowany i niekiedy nieprecyzyjny, a nawet potoczny język teologiczny, co powoduje miejscami widoczny brak precyzji i spójności prezentowanych analiz.

Autorka stawia zarzut braku wykładów z demonologii w seminariach duchownych, co utrudnia przyszłym duchownym zdobycie podstawowej wiedzy o złych duchach i ich działania (s.155). Chciałbym podkreślić, że *Ratio studiorum* dla teologii kapłańskiej określa Episkopat Polski i jest on zatwierdzany przez Dykasterię ds. Kultury i Edukacji. Wynika z tego, że przygotowany plan studiów potwierdza wystarczającą jakość kształcenia w tej materii, a zagadnienia z demonologii i angelologii są omawiane w ramach wykładów z dogmatyki i teologii fundamentalnej, psychologii pastoralnej i spowiednictwa. Poza tym w seminariach ma miejsce formacja duszpasterska, gdzie może być poruszony ten temat, oczywiście w odpowiednich proporcjach, wszak problem opętania jest marginalny. Wystarczy podać fakt, że w Polsce na 23 tys. księży jest obecnie 150 egzorcystów mających pozwolenie biskupa diecezjalnego do dokonywania egzorcyzmów. Pozostali kapłani nie mają takich uprawnień, dlatego ta wiedza, którą posiadają absolwenci studiów teologicznych jest wystarczająca. Jeżeli chodzi o inne zjawiska nadprzyrodzone powodowane przez złe duchy to kwestia ta posiada inną rangę i mieści się ona w obszarze zwyczajnej posługi duszpasterskiej.

Autorka poprzez swoje publikacje zamierza dokształcać księży. W jakimś wymiarze należy się z tym zgodzić, i ta publikacja z pewnością spełni swoją rolę, być może nawet znaczącą. Trzeba jednak także podkreślić, że księża posiadają bardzo dobre wykształcenie teologiczne. Każdy z nich zaliczył praktyki pedagogiczne oraz wiele godzin psychologii w seminarium. Poza tym, jako duszpasterze i katecheci w szkole spotykają się oni z wieloma pytaniami z różnych dziedzin, także z obszaru zagrożeń duchowych i opętania. Można więc powiedzieć, że ich doświadczenie w dziedzinie znajomości i rozwiązywania ludzkich dylematów jest wystarczająco duże.

3. Prezentacja dorobku naukowego poza rozprawą habilitacyjną

Poza habilitacją dorobek dr Anny Noworol OV obejmuje 4 książki, dwa tłumaczenia książek z języka hiszpańskiego, 12 artykułów oraz 2 rozdziały w książkach pod redakcją. Autorka wymienia także 12 artykułów popularnonaukowych opublikowanych w czasopiśmie religijnym „Któż jak Bóg” oraz 8 artykułów zamieszczonych w czasopiśmie Misji Katolickiej w Niemczech „Nasze Słowo” i Modlitewnik wydany przez Michalineum w 2022 roku.

Oprócz habilitacji do dorobku naukowego pani Anna Noworol OV przedstawiła cztery książki. Należą do nich: 1) *Zatroszcz się o Pasterza, a pomnożą się owce. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Kanonikowi Adamowi Lisikowi z okazji 80-lecia urodzin i 55-lecia święceń Kapłańskich* (Homini, Tyniec 2023); 2) *Dobroci człowieka zdrowiem się nie mierzy* (Homini, Tyniec 2021, s. 334); 3) *Bóg stworzył cię bez ciebie, ale nie zbawia cię bez ciebie* (Michalineum, Marki 2020, s. 152); 4) *Jak rozpoznać złego ducha, i jak pomagać zniewolonym przez demony?* (Petrus, Kraków 2018, s. 360).

Na szczególną uwagę zasługuje publikacja *Jak rozpoznać złego ducha, i jak pomagać zniewolonym przez demony?* Książka wyjaśnia czym są zagrożenia duchowe i w sposób przystępny omawia ten problem przez pryzmat duchowości rzymskokatolickiej. Wpisuje się ona w zalecenia papieża Franciszka, dotyczące potrzeby nowej ewangelizacji (*Evangelii Gaudium*).

Trzeba podkreślić także aktywność habilitantki jako tłumacza z języków obcych. Na uwagę zasługuje jej własny przekład dwóch książek z języka hiszpańskiego na język polski. Należą do nich: 1) *El celibato: el tesoro más bello de la Iglesia - Celibat: najpiękniejszy skarb Kościoła* (Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów 2021, stron 84) oraz publikacja autorstwa Dñaz Covarrubias, E. *Cierpliwość Boga, niecierpliwość człowieka* (Petrus, Kraków 2020). Autorka opatrzyła polskie wydanie także wprowadzeniem.

Tłumaczenia dr Anny Noworol OP potwierdzają jej umiejętności pracy w obszarze międzynarodowym, i to nie tylko anglojęzycznym. Jest to bardzo istotne w rozwijaniu dyscypliny nauki teologiczne, przyczyniające się do szerszego spojrzenia na uprawianie teologii, wykraczające poza język polski.

Autorka przedstawiła do dorobku habilitacyjnego 5 artykułów w języku angielskim. Wszystkie z nich są z pogranicza teologii oraz psychologii religii i psychologii pastoralnej. Z punktu widzenia teologii praktycznej jest to nie tylko akceptowalne, ale wręcz konieczne. Nie da się bowiem w sposób kompetentny opracować pewnych zagadnień, choćby związanych z zagrożeniami duchowymi, bez odniesienia się do innych dyscyplin naukowych, takich jak medycyna, a szczególnie psychiatria i psychologia.

Jako recenzent bardzo wysoko oceniam artykuł *Religijność, Osobowość i Dojrzałość* napisany razem z ks. prof. Stanisławem Głazem, a opublikowany w „Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration” 2(2021), t. XXVII, s. 113 – 141. Przedstawia on bowiem zrealizowane badania na ten temat w oparciu o Inwentarz osobowości (NEO-FFI) autorstwa Costy i McCrae, zaadaptowany także przez psychologów polskich do badania m.in. związków między osobowością i religijnością. Choć artykuł wydaje się być tematycznie poza dyscypliną nauki teologiczne, to biorąc jednak pod uwagę zainteresowania autorki zagrożeniami duchowymi, diagnoza osobowości w kontekście religijności jest bardzo uzasadniona.

Z punktu widzenia pastoralnego ciekawą inicjatywą było podjęcie badań empirycznych dotyczących słuchania kazań przez katolików w Polsce. Na uwagę zasługuje autorska metoda *Czy katolicy słuchają kazań?* (CKSK). Metoda ta weryfikuje, jak obecni w Kościele wierni słuchają kazań. Przygotowane narzędzie badawcze może służyć do dalszych badań tego zagadnienia w teologii pastoralnej, co jest bardzo istotne dla celów naukowych. Trzeba zaznaczyć, że artykuł pt.: *Do Catholics to Sermons?* napisany razem z ks. prof. Witoldem Ostafińskim, został opublikowany w znanym czasopiśmie „Journal of Religion and Health” 60(2021), s. 1214 - 1229, które znajduje się na liście ministerialnej i posiada 200 punktów.

Te dwa artykuły potwierdzają kompetencje dr Anny Noworol OV jako doktora psychologii, posiadającej możliwości badań empirycznych i ich opracowania statystycznego, co wprowadza nową jakość argumentacji w analizach teologicznych. Choć oba artykuły są przygotowane jako współautorstwo, to jednak wkład habilitantki jest tutaj niepodważalny.

Pozostałe trzy artykuły w języku angielskim pt.: *What is the value of iridology as a diagnostic tool?* „Medicine & Clinical Science” 2(2020), nr 3, s. 1-6; *Supernatural therapies: do people change science for magic?* „International Journal of Neuropsychology” 3(2020),

nr1; *The Value of Collaboration between Psychiatrists and Exorcist Priests*, „Journal of Psychiatry & Mental Disorders” 6/3(2021), s. 1043 są w mojej opinii poznawczo interesujące i twórcze. To interdyscyplinarna próba przedstawienia współpracy pomiędzy psychiatrami i duszpasterzami w kwestiach rozeznania pomiędzy chorobą psychiczną a zjawiskami nadprzyrodzonymi powodowanymi przez złe duchy.

W artykule *The Value of Collaboration between Psychiatrists and Exorcist Priests* habilitantka podejmuje problem współpracy psychiatrów z księżmi egzorcystami. Interdyscyplinarne spojrzenie na ten problem uzasadnia, że współdziałanie egzorcystów i psychiatrów jest konieczne, głównie w trudnych przypadkach opętania. Opętanie, zauważa dr Anna Noworoł OV, istnieje nie tylko jako kolejna choroba psychiczna. Opętanie jest chorobą parapsychologiczną, niezwykłą, w której pojawiają się zjawiska ponadnaturalne. Opętanie jest realnym zawładnięciem przez złego ducha ciałem opętanego, dlatego potrzebuje specyficznej diagnozy i leczenia, przez specjalistę jedyne w swoim rodzaju, jakim jest ksiądz egzorcysta.

Naukowo przydatny jest także artykuł *Supernatural therapies: do people change science for magic?* Opisuje on kim są i jak działają uzdrowiciele, zarówno uzdrowiciele-oszuści, jak i uzdrowiciele-czarownicy. Artykuł wyjaśnia jak rozpoznać fałszywych charyzmatyków i czym są terapie ponadnaturalne oraz przestrzega przed uczęszczaniem do uzdrowicieli, ponieważ powoduje ono destrukcyjne skutki duchowe i psychologiczne. Takie teoretyczne założenia potwierdzają badania empiryczne.

Oddzielną grupę publikacji stanowią artykuły z teologii duchowości. Są to: *Św. Katarzyna ze Sieny i jej wkład w odnowę Kościoła*, „Resovia Sacra” 29 (2022), s. 389-407; *Ks. Michał Sopoćko: Kościół trwa, pomimo że jest niezmienny; i dlatego że jest niezmienny trwa*, „Studia Teologiczne Białystok Drohiczyn Łomża” 41(2023); *Św. Ks. Filip Neri: ten, w którym nie ma podstępu (J 1,47)*, „Oratoriana” 6(2022), nr 96, s.74-95; *Bł. Bartłomiej Longo: wynagrodzenie, które ma moc z satanisty uczynić nawróconego człowieka błogosławionym*, „Język. Religia. Tożsamość” 25(2022), nr 1, s. 205-226.

Spośród artykułów tej grupy należy wyróżnić ten ostatni przybliżający osobę bł. Bartłomieja Longo. Jest on przykładem człowieka, jak pisze habilitantka, który pomimo że przez pewien czas był w sekcie, nawrócił się, wynagrodził swoje winy, został apostołem różańca, inicjatorem sanktuarium w Pompejach, i ostatecznie błogosławionym Kościoła. Artykuł najpierw przedstawia jego historię życia, następnie opisuje pułapki psychomanipulacji, i na końcu wyjaśnia proces nawrócenia i znaczenie wynagrodzenia.

Wśród publikacji dr Anny Noworol OV można jeszcze wymienić następujące artykuły i rozdziały w monografiach pod redakcją: *Świadkowie Jehowy: gdy doktrynę dostosowuje się do człowieka* (współautorstwo z ks. Stanisławem Głazem), „Studia Włocławskie” 25(2023), s. 160-183; *Ateizm, satanizm, obłuda: trzy przejawy kultu szatana?* „Studia Pastoralne” 14(2018), s. 541-553; *Zagrożenia duchowe. Wskazówki dla pracy duszpasterskiej*, „Sosnowieckie Studia Teologiczne”, 14(2018/2019), s. 329-346.

Przez autorkę zostały opublikowane także dwa rozdziały w recenzowanych książkach zbiorowych: *Zagrożenia duchowe we współczesnym świecie*, w: *Być człowiekiem*, WSE, Stalowa Wola 2022, s. 241-279; *Wierność: cnota i owoc nadziei*, w: *Człowiek w poszukiwaniu prawdy. Prace dedykowane Ojcu Profesorowi Stanisławowi Głazowi SJ z okazji 70-lecia urodzin i 50-lecia życia zakonnego*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2021, s. 128-152. Ważnym osiągnięciem dr Anny Noworol OV są również przygotowane trzy recenzje artykułów do renomowanego czasopisma „Journal of Religion and Health”.

Podsumowując tę część recenzji stwierdzam, że habilitantka przedstawiła do oceny dorobek, w którym znajdują się osiągnięcia naukowe wymagane przez ustawę (Ustawa PSWiN art. 219, ust. 1, pkt 2, lit. b). Przedstawione przez autorkę publikacje, także w języku angielskim i hiszpańskim, spełniają kryterium istotnego wkładu w rozwój dyscypliny nauki teologiczne.

4. Ocena aktywności naukowej

Pani dr Anna Noworol OV nie jest zatrudniona na żadnej wyższej uczelni, dlatego jej aktywność naukowa w tym zakresie jest niewielka. Trzeba jednak nadmienić, że habilitantka jest związana z kilkoma uczelniami. Należą do nich Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, gdzie [REDAKCYJNA] uzyskała stopień doktora psychologii oraz Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, gdzie ukończyła studia magisterskie i licencjackie z teologii. [REDAKCYJNA] habilitantka prowadziła zajęcia z psychologii w Wyższej Szkole Ubezpieczeń w Krakowie oraz wykłady na Uniwersytecie Trzeciego Wieku na UPJPII w Krakowie. [REDAKCYJNA] [REDAKCYJNA] będącego stowarzyszeniem zrzeszającym doradców zawodowych, osoby, związane z poradnictwem oraz instytucje rynku pracy.

Do aktywności naukowej należy zaliczyć udział habilitantki w czterech konferencjach, na których wygłosiła referat. Są to: Międzynarodowa Konferencja Naukowa – „Aspiracje i zagrożenia w dobie współczesnej cywilizacji”, wygłoszony referat: *Zagrożenia duchowe we*

współczesnym świecie (Stalowa Wola 8 - 9 III 2022); Ogólnopolska Konferencja Naukowa (zorganizowana przez Stowarzyszenie Homiletów Polskich) – „Co motywuje, co demotywuje słuchaczy kazań”, wygłoszony referat: *Parafia jako miejsce przepowiadania Słowa Bożego. Badania i świadectwa* (Łódź, 19 IX 2022); Interdyscyplinarny Międzynarodowy Kongres – „Konflikt, Dialog i Kultura, Jedności”, wygłoszony referat: *Przebaczenie - między konfliktem a dialogiem pojednania*, (Lublin 3 - 4 VI 2016); Studencka sesja naukowa na temat kapłaństwa, wygłoszony referat: *O różnych aspektach empatii*, (Wyższe Seminarium Duchowne Archidiecezji Krakowskiej 20 - 21 XI 2009).

Podczas pracy zawodowej habilitantka zrealizowała kilka projektów. W latach 2010-2012 należało do nich Przygotowywanie kodów zawodowych; także ich weryfikacja wśród młodzieży (co potwierdziło ich trafność), które zostały opublikowane w: A. Noworol (2013) *Kompendium Kodów dla Typów Obszarów Pracy, Zawodów i Specjalności. Część I według zawodów alfabetycznie* oraz A. Noworol (2013), *Kompendium Kodów dla Typów Obszarów Pracy, Zawodów i Specjalności. Część II według kodów alfabetycznie*.

W latach 2012-2016 habilitantka przeprowadziła badania ludzi chorych i kalekich z różnych obszarów Polski. Najważniejsze wyniki zostały opublikowane we fragmentach książki: *Dobroci człowieka zdrowiem się nie mierzy* (Wydawnictwo „Homini”, Tyniec 2021).

Pani dr Noworol OV posiada niewielkie osiągnięcia dydaktyczne i organizacyjne. Habilitantka powinna próbować poszukiwać szerszych możliwości realizacji swojego naukowego rozwoju, który jest potwierdzony nie tylko w publikacjach naukowych, ale także w dydaktyce, w prowadzeniu zajęć ze studentami, bo przecież to w sposób realny potwierdza kompetencje wykładowcy: prowadzenie zajęć, ćwiczeń, dyskusji naukowej. Tego u habilitantki brakuje i jest to najslabsze ogniwo jej dorobku.

Na jej korzyść przemawia jednak nawiązanie kontaktu z redakcjami czasopism zagranicznych, gdzie, jak to zostało już zaznaczone, opublikowała swoje artykuły w języku angielskim. Jest też tłumaczem książek z języka hiszpańskiego. Jej swobodne poruszanie się w obszarze dwóch języków obcych daje jej duże perspektywy na przyszłość w dalszym rozwoju. Można więc powiedzieć, że habilitantka spełnia, choć w niewielkim stopniu, wymogi ustawy, dotyczące aktywności naukowej w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej (art. 219, ust. 1, pkt 3).

5. Wniosek końcowy

Biorąc pod uwagę wymogi dotyczące nadania stopnia doktora habilitowanego podanych w Ustawie - Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce art. 219, stwierdzam na podstawie przekazanych mi materiałów, że dr Anna Noworol OV spełnia je w sposób wystarczający. Pozytywnie oceniam zaprezentowane przez nią dokonania naukowe. Monografia, jako główne osiągnięcie, spełnia standardy pracy naukowej w zakresie nauk teologicznych i wnosi istotny wkład w rozwój tej dyscypliny. Jest to wynikiem opracowania przez habilitantkę trudnego zagadnienia wymagającego specjalistycznej wiedzy z teologii oraz psychiatrii i psychologii. Praca jest interdyscyplinarna, a przez to interesująca i twórcza oraz może inspirować do dalszych badań.

Na ocenę pozytywną zasługuje również pozostały dorobek naukowy dr Anny Noworol OV w dyscyplinie nauki teologiczne. Widać, że wykształcenie psychologiczne habilitantki, które poszerza jej naukowe kompetencje, konstruktywnie wpływa na jakość prowadzonych przez nią badań empirycznych, także w obszarze teologii pastoralnej i teologii duchowości.

Najsłabszą stroną dorobku naukowego dr Anny Noworol OV jest jej aktywność naukowa. Wynika to stąd, że kandydatka do stopnia doktora habilitowanego nie jest zatrudniona na stałe w żadnej wyższej uczelni, co z pewnością w sposób istotny utrudnia jej przedstawienie osiągnięć dydaktycznych i współpracę z instytucjami międzynarodowymi. Jednak mimo tych trudności widać jej zaangażowanie w podejmowaniu wykładów w różnych ośrodkach naukowych oraz konkretną współpracę międzynarodową, która urzeczywistnia się w publikacjach w języku angielskim i w tłumaczeniach z języka hiszpańskiego na język polski. Znajomość przez habilitantkę dwóch języków obcych daje jej duże perspektywy dalszego rozwoju w przyszłości.

Mimo uwag krytycznych, pragnę podkreślić, że recenzowane osiągnięcia dr Anny Noworol OV spełniają wymagania, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt 1 do 3 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, dlatego wnioskuję do Rady Dyscypliny Nauk Teologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie dr Anny Noworol OV do dalszych etapów postępowania w celu nadania jej stopnia doktora habilitowanego nauk teologicznych.

